

## TÜRKİYE'DE TERÖRÜN EKONOMİK ETKİLERİ BAĞLAMINDA TERÖR YOKSULLUK İLİŞKİSİ: TERÖR YOKSULLUĞUN SEBEBİ MİDİR YOKSA SONUCU MUDUR?

Dr. Öğr. Üyesi Niyazi GÜMÜŞ<sup>1</sup>

### ÖZET

1970'li yıllardan itibaren Türkiye'nin gündeminde yer alan terör olayları ülkemize ve halkımıza maddi ve manevi zararlar vermiş bulunmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde halka baskı uygulayarak yıldırma politikası izleyen PKK terör örgütü bölgeyi ve ülkemizi ekonomik olarak zarara uğratmıştır. Bölgenin en önemli gelir ve istihdam kaynağı olan tarım ve hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiş, bölgeye yatırımların gelmesini engellemiştir. Bu çalışmanın amacı, bölgenin geri kalmasına neden olan terör olaylarının yoksulluğun nedeni mi, yoksa sonucu mu olduğunu araştırmaktır. PKK terör örgütünün insanları yanıltmasının önüne geçmeye ve yoksulluğun gerçek nedenini belirlemeye çalışmaktır. Çalışmada önceki araştırmalardan da istifade edilerek terör olaylarının bölgeye etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda bölgenin geri kalmasının bazı nedenleri olsa da bölgeye yatırımların gelmesini engelleyen, bölgenin önemli gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılığın azalmasına neden olan ve insanların güvenlik gerekçesiyle göç etmelerine neden olan PKK'nın bölgenin yoksullaşmasının en önemli nedenlerinden biri olduğu görülmüştür. PKK'nın bölge halkını yanlış söylemlerle devlete karşı tahrik ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Bölgesel Yoksulluk, Terör, Terör-Yoksulluk İlişkisi, İç Göç.

---

<sup>1</sup> Milli Savunma Ün., KHO, Savunma Arařt. Böl., ORCID ID: 0000-0002-3928-6937, gumusniyazi@hotmail.com  
Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 08/07/2024–Kabul Tarihi/Accepted: 01/08/2024

## **TERRORISM-POVERTY RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF ECONOMIC EFFECTS OF TERRORISM: IS TERRORISM THE CAUSE OR THE RESULT OF POVERTY?**

**Assist. Prof. Dr. Niyazi GUMUS**

### **ABSTRACT**

Terrorist incidents, which have been on the agenda of Turkey since the 1970s, have caused material and moral damages to our country and our people. Since the 1980s, the PKK terrorist organization, which has followed of the intimidation policy by putting pressure on the people, especially in our Eastern and Southeastern Anatolia Regions, has damaged the region and our country economically. It adversely affected agriculture and animal husbandry, which is the most important source of income and employment in the region and prevented investment from coming to the region. The aim of this study is to investigate whether the terrorist incidents that cause the region to fall behind are the cause or the result of poverty. It is trying to prevent the PKK terrorist organization from misleading people and to deytmine the real cause of poverty. In the study, the effect of terrorist incidents on the region was investigated by making use of previous studies. As a result of the research, it was observed that although there are some reasons for the region's backwardness, the PKK, which prevents investments from coming to the region, causes a decrease in agriculture and animal husbandry, which are important sources of income in the region, and causes people to migrate for security reasons, is one of the most important reasons for the impoverishment of the region. It was concluded that the PKK provoked the people of the region against the state with false statements.

**Keywords:** Regional Poverty, Terror, Terror-Poverty Relationship, Internal Migration.

### **GİRİŞ**

Günümüzde bazı ülkelerin muzdarip olduğu sorunlardan birisi de terör sorunudur. Bir nevi devlete başkaldırma şekli olan terör olayları, değişik zamanlarda ve şekillerde görülebilmektedir. Bir devlete isteklerini kabul ettirmek isteyen bazı gruplar veya azınlıklar değişik şekillerde devlete karşı eylemlerde bulunabilmektedir. Onların bu eylemleri bazen dış güçler veya ülkeler tarafından da desteklenebilmektedir. Bazen de terör örgütleriyle mücadele halinde olan bir ülkenin yıpratılmasını, kalkınmasını ve güçlenmesini engellemek isteyen ülkeler, mücadele içinde oldukları ülkeleri zayıflatmak ve yıpratmak için illegal örgütlere destek verebilmekte, onları bir nevi vekâlet savaşçıları olarak kullanabilmektedir. İlegal örgütlerin ise dış güçler veya devletler tarafından desteklenmeleri, hem siyasi arenada kendilerini bir nevi koruyacak bir güç elde etmelerine, hem de lojistik destek bularak mücadele etmelerine katkı sunmaktadır. Bu durum yaklaşık olarak yarım asırdan beri terörle mücadele eden Türkiye için de geçerlidir.

Türkiye tarih boyunca bazı güçler veya devletler tarafından desteklenen illegal örgütlerle mücadele etmiştir. Bu örgütler ülke halkına ve kalkınmasına zarar vermiş, bazı devlet adamlarımızı şehit etmişlerdir. Son yarım asırlık süreçte ülke güvenliğimizi tehdit eden en önemli örgüt olarak PKK karşımıza çıkmaktadır. 1974 yılında Ankara’da Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından temeli atılan Partiya Karkaren Kürdistan (PKK) 27 Kasım 1978’de Diyarbakır ili, Lice ilçesi, Fis köyünde yapılan toplantıyla kurulmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Kürt gruplar ile çatışmalar yaşayan örgüt lideri Abdullah Öcalan Suriye’ye kaçmış olup örgüt üyelerine de Suriye’ye geçmeleri talimatı vermiştir (Demir, 2017, s. 275). Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki bazı aşiretleri kendisine düşman olarak kabul eden örgüt, 1982 yılında gerçekleştirdiği II. Kongresinde Türkiye’ye karşı silahlı direniş kararı alıp Türkiye’ye sızmaya başlamıştır (Alptekin, 2020, s. 161).

1983 yılında Kürdistan Demokratik Partisi Lideri Mesut Barzani ile protokol antlaşması yaparak Barzani’nin de desteğini alan örgüte katılımlar artmış, örgüt bu süreçte güçlenmiştir (Demir, 2017, s. 276). Yeterli güce ulaştığını düşünen örgüt, 15 Ağustos 1984 tarihinde Eruh ve Şemdinli saldırılarıyla Türkiye’de ilk silahlı eylemlerini başlatmışlardır (Gürses, 2007, s. 68). Örgütün amacı Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Suriye’nin ve Irak’ın kuzeyi ve İran’dan da bir miktar toprak elde ederek bu bölgede Kürdistan devleti kurmaktır (Çora, 2008, s. 183-184). Türkiye Cumhuriyeti devletini ekonomik olarak yıpratarak ve can kaybına yol açmak suretiyle, destekçilerinin vasıtasıyla kurulacak olan müzakere masasına oturmaya mecbur bırakmaktır (Alptekin, 2020, s. 171). 1980’lerin başında yurt dışında örgütlenme faaliyetlerini tamamlayan PKK terör örgütü 1984 yılında silahlı eylemlere başlamasıyla birlikte terör olayları ülke gündeminde ilk sıraları almaya başlamıştır. 1975-1984 yılları arasında Türk diplomatlarını şehit eden Ermeni ASALA örgütünün 1984 yılında faaliyetlerini durdurduğunu ilan ettiği dönemde PKK eylemleri başlamış bulunmaktadır (Öymen, 2016, s. 429). 1990’lı yıllarda terör eylemleri neticesinde başta bölgede yaşayan insanlar olmak üzere birçok vatandaşımız hayatını kaybetmiştir (Şen, 2015, s. 39).

PKK terör örgütü bölgede yaşayan insanların can ve mallarına zarar vermiş, geniş meralara sahip olan bölgede tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan halka baskılar uygulayarak onları kendi tarafına çekmek istemiştir. Bölgede yaşayan halkı can ve mallarıyla tehdit ederek göçe zorlamıştır. Devlet ile örgüt arasında kalan bölge halkı geçim kaynakları olan tarım arazilerini ve evlerini bırakarak göç etmek durumunda kalmışlardır. 1999 yılında PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanmasıyla, Öcalan’ın çağrısı üzerine PKK tek tarafı ateşkes ilan etmiştir. ABD’nin 2003 yılında Irak’a müdahalesiyle Irak’taki otorite boşluğundan istifade eden PKK bu ülkede toparlanmış ve 1 Haziran 2004 yılında ateşkesi sona erdirdiğini ilan etmiştir.

1984-2018 yılları arasındaki dönemde; 8.074 güvenlik görevlisi, 6.087 sivil olmak üzere 14.161 kişi PKK saldırıları sonucu şehit olmuştur. Bu dönemde ise 36.019 terörist ise etkisiz hale getirilmiştir. Adı geçen dönemde toplamda 50.180 kişi hayatını kaybetmiştir. 2004 -2018 yılları arasında 1.398 asker, 361 polis ve 167 güvenlik korucusu olmak üzere 1.926 güvenlik görevlisinin ve 481 sivil vatandaşımızın şehit olmasına neden olmuştur.

Adı geçen dönemde 7.483 PKK militanı etkisiz hale getirilmiş olup toplamda 9.890 kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur (Alptekin, 2020, s. 74-75; Alptekin, Sezgin ve Akkuş, 2019, s. 48). Terör örgütü sadece güvenlik görevlilerini hedef olarak seçmemiş, sivil vatandaşlar da örgütün hedefi olmuşlardır.

Terör örgütleri, devlete karşı mücadelelerini sürdürürken, çeşitli eylemler gerçekleştirmekte, bu eylemler ise o bölgelerde yaşayan insanları ekonomik olarak da etkilemektedir. Örgütün bölgede yaşayan esnafı kepenk kapatmaya zorlaması, esnafın ticaretini olumsuz etkileyerek gelir kaybına uğramalarına neden olmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişiler örgütün eylemlerinden olumsuz etkilenmektedir.

Bu çalışmanın amacı PKK terör örgütünün ülkemizde yoksulluk oranının en yüksek seviyelerde olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki yoksullukla ilişkilerini tespit etmeye çalışmaktır (Acar vd, 2017, s. 62). Araştırmada, bölge halkının refah seviyesinin yükseltilmesine katkı sunacağı ümit edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin bölünmez bir bütün olduğu ilkesinden hareketle Türkiye'nin bütün bölgelerinin kalkınmasının ülkede huzur ve refahın yükselmesine katkı sunacağı, güven ortamının tesisıyla terörle mücadeleye ayrılacak kaynakların ülke kalkınmasına tahsisıyla Türkiye'nin büyüme rakamlarının daha yüksek olacağı ve bu durumun bir şekilde topluma da olumlu yansımalarının olacağı düşüncesiyle bu konu seçilmiştir.

Araştırmada, bu alanda yapılan çalışmalar da incelenmiş, Türkiye'de terör nedeniyle boşaltılan yerleşim yerleri ve Türkiye'nin geri kalmış illeri incelenerek terör-yoksulluk ilişkisi hakkında fikir elde edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada girişten sonra kavramsal çerçeve çizilmiş, literatür taramasından sonra ise Türkiye'de terörün bazı sektörlerle etkileri araştırılarak terör ve yoksulluk ilişkisine değinilmiştir. Bölgedeki yoksulluğun terörün nedeni mi, yoksa sonucu mu olduğu araştırılmıştır.

## 1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Etimolojik olarak Latince korkutmak, korkudan titretmek, korkunç, ürkütmek, dehşete kaptırma, yıldırma, sindirme gibi anlamlara gelen (Örgün, 2001, s. 13) terör kelimesinin literatürde net bir tanımı bulunamamaktadır. Bunun nedeni uluslararası arenada devletlerin ideolojik çıkarları doğrultusunda teröre bakış açılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kökeni miladi ilk yıllara kadar uzanan terör kelimesi günümüzdeki anlamıyla Fransız ihtilali döneminde kullanılmıştır. Fransızca bir kelime olup, dehşet, yıldırma ve korkutma anlamlarına gelmektedir (Aydın, 2009, s. 29-33). Terörün net bir tanımının yapılması güç olmakla birlikte çeşitli tanımları yapılmaktadır. Bozdemir terörü; “insanları yıldırma, sindirme yoluyla onlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek için zor kullanma ya da tehdit etme eylemi” olarak tanımlamaktadır (Çora, 2008, s. 18).

12.04.1991 tarihinde Resmi Gazetenin 20843 sayısında yayımlanan terörle mücadele kanununun 1. Maddesine göre ise terör; “*cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir*” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre terör örgütünün asıl hedefi devlet otoritesini zayıflatmak olarak belirtilmektedir.

Uluslararası boyutuyla incelendiğinde terörü, savaşları göze alamayan güç sahiplerinin vekâletle savaşması şeklinde tanımlayabiliriz (Sevim ve Özpolat, 2017, s. 619). O nedenle terör, bir ülkenin başka bir ülkeyi zayıflatmak amacıyla siyasi mücadele aracı olarak da kullanılmaktadır (Çora, 2008, s. 54). 1980’li yılların başında devlet destekli terörizm kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bunun da nedeni terörü destekleyen ülkelerin terörü pazarlık unsuru olarak kullanmalarından kaynaklanmaktadır (Tavas, 2000, s. 17).

Siyasi hedeflere ulaşmak için yıldırma ve sindirme hareketlerinin düzenli bir şekilde kullanılmasına ise terörizm denilmektedir (Örgün, 2001, s. 16). Terör saldırılarının iki hedefi bulunmaktadır. Birincisi toplumda panik ve korku havası oluşturmak, ikincisi ise muhataplarına siyasi mesajlarını iletme. Bunun için hedef kitle üzerinde fiziksel baskının yanında psikolojik etki de oluşturmaktadırlar (Alptekin vd., 2019, s. 40). Çoğu kere terör olaylarını gerçekleştirenler veya terörist eyleme katılanlar kurbanlarını tanımamaktadır. Failin mağdur olanlarla hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Bu durum ise terör nedeniyle genellikle masum insanların mağdur olduklarını göstermektedir.

Çalışmanın içeriğine göre yoksulluk kavramlarının da tanımlanması gerekir. Yoksulluğun net bir tanımı olmamakla birlikte 1901 yılında Roventree yoksulluğu; insanların gelirlerinin yiyecek, giyecek gibi biyolojik varlıklarını sürdürmeye yetmemesi durumu olarak yapmıştır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 60).

Yoksulluğun tanımında iki tür yaklaşım kullanılmaktadır. Bunların ilki; belirli bir dönemde insanların gelirlerinin belirlenen miktarın altında olanların yoksul kabul edildiği mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımıdır. İkincisi ise; göreceli yoksulluk yaklaşımıdır (Aktan ve Vural, 2002, s. 62-63).

İnsanların hayatlarını sürdürebilmeleri için asgari düzeyde gerekli olan temel ihtiyaç maddelerini karşılayamaması durumuna mutlak yoksulluk denilmektedir (Bozan, 2010, s. 38). Bu yoksulluk türünde insanların barınma, eğitim, sağlık gibi diğer ihtiyaçları dikkate alınmamaktadır. TÜİK ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre günlük 2100 kaloringin altında besin alanlar yoksul olarak kabul edilmektedir (Taş ve Özcan, 2012, s. 424).

Bireylerin gelir düzeyinin yaşadıkları toplumdaki ortalama refah düzeyinin belirlenen oranının altında olması durumuna ise göreceli yoksulluk denilmektedir. OECD ülkelerinde bu oran %50 olarak kabul edilmektedir (TÜSİAD, 2000: 98).

## 2. LİTERATÜR TARAMASI

Kalkan (2023) araştırmasında, günümüzde devletlerarası savaşın yerini iç çatışmalar, terör olayları ve paralı askerlerin aldığı, terör ve iç savaşın göçe neden olduğunu, bu durumun komşu devletlere de zarar verdiğini, yoksulluk ve adaletsiz gelir dağılımının terör gruplarının gelişimine katkı sağladığını belirtmektedir.

Eroğlu Sevinç ve Yapraklı (2020) çalışmalarında, terörün ortaya çıkmasında birçok faktörün olduğu, bu etkenlerin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği, terör olaylarının sadece ülke içi nedenlerden kaynaklanmadığı, ülke dışı faktörlerin de etkili olduğunu belirtmektedirler. Terör örgütlerinin şiddet uygulayarak halkın desteğini kazanacaklarını ümit ettiklerini, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin, bölgede yoksulluğun artmasının, etnik ayrılıkların, devletlerarası çıkar çatışmalarının teröre neden olabileceğine vurgu yapmaktadırlar. Kamu yatırımlarındaki artışın bölge halkının devletine olan aidiyet duygusunu artıracığını belirtmektedirler.

Şimşek ve Özkaya (2018), TBMM insan hakları inceleme komisyonu raporuna göre yapmış olduğu çalışmalarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde terör eylemlerinin tarım ve hayvancılığı olumsuz yönde etkilediği, bölge halkının terör örgütünün baskısı ve terörle mücadele kapsamında göç etmek zorunda kaldığını belirtmiştir.

Sevim ve Özpolat (2017), çalışmalarında terör olayları nedeniyle aktif iş gücünün bölgeden göç etmek zorunda kaldığını, bölgeye yatırımların gelmemesinde terör örgütünün de payı olduğunu ve terörün bölgesel geri kalmışlığın ana nedenlerinden olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bölgenin geri kalmışlığının terör örgütü tarafından da örgüte eleman kazanmada kullandığını belirtmiştir.

Ak ve İnal (2017) çalışmalarında, Türkiye’de terörizmin doğrudan yabancı yatırımlarla ilişkisini incelemişler, terör olaylarının ülke bazında doğrudan yabancı yatırımları etkilemese de terör olaylarının yoğun olduğu bölgede yabancı yatırımların düşük olduğunu, bölgesel düzeyde yabancı yatırımların terör olaylarından etkilendiği sonucuna varmışlardır.

Dücan ve Özsoylu (2016) çalışmalarında, terör örgütlerinin genellikle yoksulluk ve ezilmişliği istismar ederek propaganda yaptıkları, yoksulluğun terörü besleyen ana etkenlerden birisi olduğu, terörü tetiklediğini, kimlik çatışmalarının da buna katkı sağladığını belirtmiştir.

Şen (2015) yaptığı çalışmada, bölge halkının %80’inin geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın terör olaylarından olumsuz etkilendiği, terörün bölgenin geri kalmışlığında etkisinin olduğunu belirtmiştir. Köylülerin can ve mal güvenliğinin olmaması nedeniyle göç etmek durumunda kaldıklarını ve terör nedeniyle kırsal kesimden kent merkezlerine göç eden insanların yeni yerleşim yerlerinde yoksulluk sınırı altında yaşadıklarını belirtmektedir.

Alp (2013) çalışmasında Türkiye’de PKK terör örgütü tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sağlık ocakları, okullar, öğretmenler, petrol boru hatları, demir yolları ve barajlara saldırılar yapıldığı, bölgede yaşayan insanların göçe zorlandığı, tarım ve hayvancılık la geçimini sağlayan bölge halkının vasıfsız eleman olmaları nedeniyle yeni yerleşim yerlerinde iş bulma konusunda güçlükler yaşadığı ve maddi zorluklar içinde yaşadıklarını belirtmiştir. Bölgenin en önemli gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılık sektörünün terör olaylarından büyük zarar gördüğünü, terör örgütünün bölgeye yerleştirdiği mayınların hayvanların telef olmasına ve köylülerin maddi zarar görmelerine neden olduğunu belirtmiştir.

Altay, Ekinci ve Peçe (2013), çalışmalarında soğuk savaş döneminde doğu ve batı blokunda yer alan devletlerin birbirleriyle savaş yerine terör örgütlerine desteklediği, bu örgütlerin hamisi durumunda olduklarına değinmiştir. Terörün, yatırımların azalması, işsizlik ve buna bağlı olarak da yoksulluğun artmasında etkili olduğu, terör örgütlerinin de yoksul halkı ikna ederek kendi saflarına çekmeye çalıştığını belirtmektedirler.

Özeren, Sözer ve Başbüyük (2012) çalışmalarında bireylerin terör örgütüne katılma nedenlerini araştırmışlardır. Araştırmada; bireylerin terör örgütlerine katılımını etkileyen birçok nedenin olduğu, örgütün işsiz kişileri hedef aldığı, işsizlik ve ekonomik sorunların da kişilerin örgüte katılımını etkileyen önemli nedenlerden birisi olduğunu belirtmektedirler.

Öztürk ve Çelik (2009) çalışmalarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli iş adamlarının kendi bölgelerine yatırım yapmamalarının en önemli sebebinin terör olduğunu, terör örgütlerinin şantiyeleri basmalarının yatırımları olumsuz yönde etkilediğini, bunun sonucu oluşan işsizliğin zamanla terörü besleyen kaynak haline geldiğini belirtmektedirler.

Bu çalışmada, terör örgütünün tarım ve hayvancılık, yatırımların engellenmesi ve zorunlu göç nedeniyle bölge halkını yoksullaştırarak, terörün yoksulluktan beslendiğine değinilmektedir. Terör örgütünün bölgede yaşayan insanları sistemli bir şekilde yoksullaştırıp, devletin bölge halkına ayrımcılık yaptığı söylemleriyle hedef sapıtılarak bölgesel yoksulluğun sebebinin ise devlet olduğu fikrini bölgede yaşayan insanlara empoze etmeye çalışmaktadır. PKK terör örgütünün hedef sapıtma girişimini etkisiz hale getirmek için bu çalışmaya gerek duymuş bulunmaktayız.

### 3. TERÖR-YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Bazı dünya liderlerinin görüşüne göre terörist faaliyetlerin yoksulluk veya cehaletten kaynaklandığı belirtilmektedir. Eğitim düzeyi düşük ve yoksul olan bu kişilerin terör örgütlerine gönüllü olarak katılma olasılığı daha yüksektir (Ghatak ve Gold, 2017, s. 621). Ekonomik koşulların terörün gelişmesine etki ettiği, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizlikleri ve bölgesel dengesizliklerin terörün nedeni olduğuna dair çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda kişilerin yaşadığı olumsuz ekonomik koşulların terörün belirleyicilerinden birisi olduğu belirtilmektedir (Krieger and Meierrieks, 2011, s. 6). Kahn ve Weiner terörizmi yoksulluğun oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasıyla terörist faaliyetlerin engellenebileceğinden söz etmişlerdir.

Ancak ABD'nin yardımlarını çoğunlukla terörizmin yüksek olduğu ülkelerden ziyade terörizme neden olan ülkelere yaptığı görülmektedir. Ayrıca, yoksulluk terörizmin nedeni olmuş olsaydı gelişmemiş ülkelerdeki milyarlarca yoksul insan terörist faaliyetlerde bulunarak bütün dünyaya korku salmış olurlardı (Çelik, 2021, s. 137-140) düşünceleri bu fikri çürütmektedir.

PKK terör örgütleri ihtiyacı olan elemanlarını genellikle toplumun yoksul, eğitim düzeyi düşük, genç nüfusa çeşitli telkinlerde bulunarak sağlamaktadır. Kuzey İrlanda'da yapılan bir anket çalışmasında; terör örgütünün çoğunlukla eğitimsiz, işsiz ve yoksul kişilerle ilgilendiği ortaya çıkmıştır (Akbaş, 2018, s. 30). Propagandalarında devletin sosyal tabakaları bilinçli bir şekilde oluşturduğu, kendilerine baskı uygulandığı, yoksulluğun sebebi olarak da etnik kökenlerini göstererek toplumu ikna etmeye çalıştıkları görülmektedir. Örgüte en çok kırsal kesimden katılımın olması, katılanların %78'inin işsiz, %40'ının 18 yaş altı çocuk olması da bunu desteklemektedir. (Dücan ve Özsoylu, 2016, s. 118).

Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizlikleri terör örgütleri tarafından kullanılmaktadır. Terör örgütleri bu konuyu istismar ederek eğitim durumu düşük olan bölge halkını kendi saflarına çekmeye çalışmaktadır (Çora, 2008, s. 67). Gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik yapılan sosyal harcamaların gelir dağılımı eşitsizliğini ve terörizmi azalttığı belirtilmektedir (Burgoon, 2006, s. 197). Örgüt, ekonomik sıkıntı içinde olan kişileri kendi yöntemleriyle işleyerek örgüte eleman kazanmaya çalışmaktadır. Yoksulluk sınırları altında yaşayan ve kaybedecek bir şeyi olmayan bu kişiler terör örgütü tarafından figüran olarak kullanılmaktadır (Bilen ve Çalışır, 2013, s. 340). PKK, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin Kürdistan toprağı olduğu, bu bölgelerin sömürgeciler tarafından işgal edildiği ve kaynaklarının sömürüldüğü ve Kürt kökenli insanların aşağılandığı fikirlerinin propagandasıyla bölge halkını devlete karşı kışkırtma ve yanlarına çekme stratejisi uygulamaktadır. Eğitim seviyesi düşük olan bölge halkının da bu propagandalara inanmaları kolay olmaktadır (Aydın, 2009, s. 265-266). PKK terör örgütünün eylem alanı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini seçmesinde bölgenin Türkiye'nin batı bölgelerine göre geri kalmasının da rolü vardır. Örgüt bunu propaganda aracı olarak kullanarak bölge halkını yanına çekmeye çalışmaktadır (Çelik, 2021, s. 160). Örgüt, eylemlerini halkın gözünde meşrulaştırmak için Kürt milliyetçiliğini ortaya çıkarmaya çalışmakta, bölgede yaşanan olumsuzlukların ve bölgenin geri kalmışlığının temelinde “bizim Kürt olmamız yatıyor” fikrini empoze etmeye çalışmaktadır. Kürtlerin yaşadığı bölgelerin sömürgeleştirildiği, her yönden geri bırakıldığı, bu durumdan kurtulmak için de mücadeleden başka çareleri olmadığı fikrini dayatarak bölge halkını yanlarına çekmeye çalışmaktadır (Bural, 2020, s. 2).

Terör nedeniyle bölgeden göç eden ailelerin %47,8'i geçimlerini çiftçilik, %47,2'si ise hayvancılıkla temin ettiklerini belirtmektedirler. Geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayanların oranı %95 olarak belirlenmektedir (Aksoy, 2004, s. 5). Bu bize bölge halkının geçim kaynağının tarım ve hayvancılığa dayandığını göstermektedir. Ayrıca bölge halkının %41'i göç etmeden önce ekonomik durumlarının iyi olduğunu, %53,6'sı ise normal olduğunu beyan etmişlerdir.



Göç öncesi ekonomik durumları normal ve üstü olanların oranı %94,6 olarak görülmektedir (Aksoy, 2004, s. 4-5). Bölge halkının %30'u yurtlarını terk ettikten sonra ekonomik durumlarının bozulduğunu belirtmektedir (T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1998, s. 82).

PKK terör örgütü bölgenin en önemli geçim kaynağı ve istihdam alanı olan tarım ve hayvancılığa darbe vurmasına bağlı olarak bölgenin tarım ve hayvancılık gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Bu durum bölgede işsizliğin artmasına ve yöre halkının yoksullaşmasına neden olmaktadır. Yöre halkının, işini kaybetmesi, yoksullaşması ve karamsarlığa düşmesine neden olmuş, terör örgütünün bölgesel yoksulluğun sebebi nin devlet olduğu yönündeki propagandaları bu kişilerin örgütün potansiyel üyesi olmasına katkı sunmaktadır. Örgüt de bu durumları çok iyi değerlendirerek gerek buldukları bölgelerde, gerek can güvenliği gerekçesiyle göç edilen kentlerin gecekondulu mahallelerinde yoksulluğa düşmüş olan bu kişilerden eleman temin etmektedir.

Terör nedeniyle zorunlu olarak göç etmek durumunda kalan bölge halkının büyük çoğunluğunun tarım ve hayvancılık dışında herhangi bir mesleki becerilerinin olmaması ve bölgede istihdam olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle bu kişiler geçimlerini sağlayacak düzenli bir iş bulamamışlardır. Maddi sıkıntı içinde olan bu kişiler şehirlerin kenar mahallelerinde daha ucuz barınma yolunu tercih etmişlerdir (Sevim, 2010, s. 21). Van il merkezine göç edenlerin belirli bir mesleğinin olmaması nedeniyle bu kişiler inşaatçılık, hamallık, boyacılık, temizlik işleri, işportacılık gibi sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışmaktadırlar. Bu kişilerin %36'sı mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmakta, erkekler yaz mevsiminde inşaatlarda çalışıp, kış mevsiminde evlerine dönmektedirler. Bir kısmı ise şehrin kenar mahallelerinde oturup evlerinin yanına yaptıkları ahırlarda besledikleri hayvanlarla geçimlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar (Deniz ve Etlan, 2009, s. 485-486). Terör nedeniyle kentlerin kenar mahallelerine göç eden kişiler kentsel yaşamla bütünleşme sorunu yaşamaktadır. Kentlerde aradığını bulamayan bu kişiler terör örgütü tarafından hedef kitle olarak seçilmektedir. Bu kişilerin; "onda var bende neden yok" düşüncesine kapılmaları ve yoksulluk içinde yaşamaları terör örgütünün de çeşitli propagandalarıyla bu kişileri örgütün militan potansiyeli durumuna gelmelerine neden olmaktadır (Türkiye Barolar Birliği, 2006, s. 150).

Bir ülkede gelir dağılımı eşitsizliklerinin artması yoksulluk sorunu, şiddet ve terör olaylarındaki artışa neden olabilmektedir. O nedenle terör olaylarının azalması için yoksulluk sorununun çözümü önem arz etmektedir. Ayrıca bir ülkede yoksulluğun oluşumunda terör olaylarının da etkisi vardır. Beslenme, barınma sağlık, eğitim gibi alanlara yapılacak yatırım harcamaları terör nedeniyle askeri alanlara kaydırılmaktadır. Bu durum ise işsizliğin artmasına neden olmaktadır (Özdemir, Erol ve Eser, 2018, s. 438). Terör nedeniyle zorunlu göçe maruz kalınması, terörün sebep olduğu yıkımlar nedeniyle bireylerin maddi zarara uğramaları, terörist saldırılar sonucu aile bireylerinin veya reisinin yaralanması veya hayatını kaybetmesine bağlı olarak aile içinde yaşayan bireyler ekonomik olarak zorluklar yaşamakta, yoksulluk ve yoksunluğa düşmektedir.

Sözde bölge halkının çıkarları için mücadele eden PKK terör örgütü aslında en büyük zararı, onların canına kast etmek, mallarına zarar vermek, bölgenin en önemli gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılığı yapılamaz hale getirmek, bölgeye gelecek olan yatırımları engellemek, tarım işletmelerinin bölgeden ayrılmasına neden olmak gibi sebeplerle bölge halkını yoksullaştırarak bölge halkına vermiştir.

**Tablo 1: Gelişmişlik Sıralamasına Göre İllerimiz**

2003 Yılı Sıralaması		2017 Yılı Sıralaması	
Sıra No	İl Adı	Sıra No	İl Adı
67	Kars	67	Ardahan
68	Şanlıurfa	68	Diyarbakır
69	Iğdır	69	Kars
70	Batman	70	Iğdır
71	Gümüşhane	71	Bingöl
72	Mardin	72	Batman
73	Siirt	73	Şanlıurfa
74	Ardahan	74	Mardin
75	Van	75	Siirt
76	Bingöl	76	Bitlis
77	Hakkari	77	Van
78	Şırnak	78	Hakkari
79	Bitlis	79	Muş
80	Ağrı	80	Ağrı
81	Muş	81	Şırnak

**Kaynak:** Dincer, Özaslan ve Kvasoğlu, 2003: 55; Acar vd, 2017, s. 68.

DPT 2017 yılı verilerine göre Türkiye’de iller gelişmişlik düzeylerine göre 6 kategoriye ayrılmaktadır. Son kategoride yer alan illerin tamamının Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde olduğu görülmektedir (Acar vd., 2017, s. 68). 6. kategoride yer alan 16 ilin tamamının Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olması ve bu illerin terör olaylarının yoğun olduğu bölgede olması, PKK terör örgütünün bölgenin geri kalmasında payı olduğunu bize göstermektedir (Acar vd, 2017, s. 62). İlçelerin gelişmişlik düzeyine baktığımızda ise; 2004 yılında altıncı kademe ilçelerin ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki ilçelerin oluşturduğu görülmektedir (DPT, 2004, s. 66). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2022 yılı verilerine göre ise altıncı kademede yer alan geri kalmış 121 ilçenin 90’ını Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki ilçeler oluşturmaktadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022, s. 60).

Tablo1’de, Türkiye’de illerin gelişmişlik sıralaması yer almaktadır. Tabloda gelişmişlik düzeyi düşük 6. Kademe iller olarak adlandırılan 16 il yer almaktadır. Şanlıurfa, Mardin gibi Harran ovası ve Mezopotamya ovasında, verimli topraklarda yer alan bu illerin coğrafi konum gereği son sıralarda olması gereken Ardahan, Gümüşhane ve Bayburt gibi illerden daha gerilerde olması terörün bu bölgedeki yansımalarının göstergesi olduğu düşünülmektedir. Bu bölgedeki illerin geri kalmasında coğrafi konumun elbette etkisi olabilir. Ancak, Artvin, Bayburt, Gümüşhane gibi Doğu Anadolu bölgesinde yer alan, terör eylemlerinin olmadığı, iklim şartları ve arazi yapısının verimsiz olduğu bazı illerden verimli topraklara sahip olan Mardin ilinin daha alt sıralarda yer alması terörün bölgesel yoksulluğa neden olduğu tezini güçlendirmektedir (Tablo 1).

Terör nedeniyle köylerini boşaltmak zorunda kalan bölge halkı devletin geriye dönüş projesi kapsamında bir kısmı geri dönse de köydeki geçim olanakları tahrip olmuş, bölgenin ekonomik faaliyetleri terörden büyük zarar görmüştür (Sevim, 2010, s. 27). Bu kişilerin yeniden eski ekonomik duruma kavuşmalarının zaman alacağı aşıkardır. Çünkü kullanılmayarak tahrip olan evlerin ve ahırların onarımı belli bir maliyet gerektirmektedir.

#### 4. TÜRKİYE’ DE TERÖRÜN ETKİLERİ

Terör olayları Türkiye’yi birçok alanda etkilemiştir. Bu etkiler direkt veya indirekt etkiler olarak görülmektedir. Bu bölümde PKK terör örgütünün Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde tarım ve hayvancılık, yatırımlar üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Ayrıca bölgedeki bazı yerleşim yerlerinin terör olayları nedeniyle boşaltılmasından dolayı göçe etkileri de incelenmiştir. Bu etkiler doğrudan veya dolaylı da olsa bölge halkının yoksullaşmasına neden olan sebeplerdendir.

##### 4.1. Tarım ve Hayvancılığa Etkisi

Geniş arazi yapısı ve meralara sahip olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Bölgede yaşayan halkın büyük bir bölümü bu sektörde istihdam edilmektedir (Şen, 2015, s. 41). Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde terör olaylarından etkilenen sektörlerin başında bölgenin en önemli geçim kaynaklarından biri olan tarım ve hayvancılık gelmektedir. Bölgeden göç edenlerin yaklaşık %90’ı geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağladıklarını belirtmektedirler (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1998, s. 81). Terör nedeniyle güvenlik gerekçesiyle oluşturulan tampon bölgeler, boşaltılan köyler, tarım alanları ve meraların atıl durma gelmesine neden olmuştur. Ayrıca, PKK tarafından döşenen mayınların hayvanların telef olmasına neden olması, hayvanların çalınması, çobanların can güvenliğinin olmaması bölgede tarım ve hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Bölgede hayvansal ve bitkisel üretimde azalmaya neden olmuştur (Alp, 2013, s. 16; Şimşek ve Özkaya, 2018, s. 272). Yapılan araştırmada bölge halkının %80’inin geçimini hayvancılıkla sağladığı, ancak terör örgütlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hayvanlarını otlatmak için yaylalara çıkan vatandaşlara zarar vermesi, mera hayvancılığı yapanların hayvanlarının çalınması, meralarda can güvenliğinin olmamasına bağlı olarak bazı bölgelerde yöre halkının ana geçim kaynağı olan hayvancılığı bırakmak zorunda kalmalarına neden olmuştur (Şen, 2015, s. 41-42).

Türkiye’de terör olaylarının başladığı 1984 öncesi dönemde Türkiye’deki 53,5 milyon küçükbaş hayvanın %83’ü bu bölgede yetiştirilirken, terör olayları sonrası bu oranın %40 civarına düşmesi (Öztürk ve Çelik, 2009, s. 97) terör olaylarının bölgenin önemli gelir kaynaklarının başında gelen tarım ve hayvancılığı olumsuz yönde etkilediğinin göstergesidir.

1990’lı yıllarda birçok ilde terör olayları nedeniyle ve halkın güvenliğinin sağlanması amacıyla mera yasağı getirilmiştir. Devlet güvenliği sağlamak için koruculuk sistemini getirmiş, koruculuk sistemini kabul eden yerleşim yerlerine ise PKK terör örgütünün baskıları artmıştır. Örgütün eylemleri ve devletin PKK örgütüne karşı yürüttüğü operasyonlara bağlı olarak köylüler tarım faaliyetlerini yürütmede zorluklar yaşamışlardır. Bu durum ise bölge halkının yoksullaşmasına neden olmuştur (TBMM, 1996, s. 31) Terör nedeniyle bölgede bir kısım arazilerin işlenememesi, meralarda hayvancılığın yapılamaması bölgede tarım ve hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir (Sevim, 2003, s. 27). Ayrıca bölgede tarımsal ve hayvansal ürünleri işleyen işletmeler üretimin düşmesine bağlı olarak işletmelerini kapatmak durumunda kalmış, bu işletmelerde çalışanlar da işsiz duruma düşmüşlerdir (Şen, 2015, s. 42).

Bölgede tarım sektörü nüfusun %75’ini istihdam etmekte olup Türkiye’nin tarım sektöründe bölgenin payının %35 olduğu belirtilmektedir. GAP projesi kapsamında bölgeye yapılan baraj ve sulu tarım imkânlarına rağmen bölgeden beklenen üretim artışları istenilen seviyelerde görülememektedir. Bölgede tarım ve hayvancılığa elverişli olan 30.000 kilometre kare alanın terör eylemleri nedeniyle atıl duruma düştüğü belirtilmektedir. Bunda da terör örgütlerinin payı olduğu düşünülmektedir (Öztürk ve Çelik, 2009, s. 97).

#### 4.2. Yatırımlara Etkisi

Ulusal ve uluslararası sermaye yatırım için güven ve istikrar ortamını tercih etmektedir. Güven ve istikrar ülke kalkınmasının ana koşullarından birisidir. Yatırımcılar güven ve istikrarın olmadığı ülke veya bölgelere yatırım yapmak kaçınmaktadır (Altay, Ekinci ve Peçe, 2013, s. 271). Özellikle 1990 yılından sonra PKK terör örgütünün eylemleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bölge halkını son derece mağdur etmiş olup, bölge illerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Türkiye listesinin sonlarında yer almalarına neden olmuştur (Şen, 2015, s. 37). DPT tarafından 2003 yılında yapılan illerin gelişmişlik sıralaması ile ilgili araştırmada kalkınmada öncelikli 16 ilin 14’ü terör olaylarının yoğun olarak görüldüğü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır (Dincer, Özaslan, Kavasoglu, 2003, s. 62). Bu illerdeki geri kalmışlığın terör olayları dışında bazı sebepleri olsa da terörün de geri kalmışlığı etkileyen sebeplerden birisi olduğu göz ardı edilmemelidir. Terör nedeniyle bölgeye devlet teşviklerine rağmen yeterli yatırım yapılmaması bölgede istihdam olanaklarını azaltmakta olup işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Zamanla işsizlik kısır döngü halini almakta ve terörü besleyen kaynaklardan biri haline gelmektedir (Bilen ve Çalışır, 2013, s. 340).

Doğu ve Güneydoğu kökenli iş adamlarının devlet teşvikine rağmen güvenlik gerekçesiyle kendi bölgelerinde yatırım yapmayı yatırımlarını Türkiye’nin batı bölgelerine kaydırmaları bunun göstergelerindedir.

Terörün yoğun olduğu illerde devlet veya özel sektör değişik alanlarda yatırım yapmak amacıyla bölgeye geldiklerinde zaman zaman şantiyelerinin basılması, makinelerin yakılması, çalışanların şehit edilmesi gibi olaylar terörün bölgenin kalkınması ve bölgeye yatırımların gelmesini olumsuz etkilediğinin göstergesidir. (Öztürk ve Çelik, 2009, s. 93). 1990 yılı Mart ayında PKK örgütü mensuplarının Elazığ ili Kovancılar ilçesinde yol keserek bölgede yatırım yapan Ferrokrom işletmesi ve Alarko firmasında çalışan 9 mühendisi şehit etmesi örgütün bölgeye gelen yatırımcıların bölgeyi terk etmeye zorlandığının ve bölgeye gelecek yatırımların engellendiğinin göstergesidir (Çelik, 2021, s. 165). Ayrıca terör olayları ülke kalkınmasına olumlu katkılar sunan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bölgeye gelmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların yatırımlarının 2/3’ünü Marmara bölgesinde gerçekleştirdiği, terör olaylarının yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizin yabancı yatırımlardan payı %3 düzeyinde gerçekleşmektedir (Ak ve İnal, 2017, s. 40). Bu durum, terör olaylarının bölgeye yatırımların gelmesini ve istihdamı olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

#### 4.3. Göçe Etkisi

Göç, genel anlamıyla insanların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi nedenlerle buldukları yerlerden başka yerlere intikalleridir. Göçler bazen isteğe bağlı veya iş için olabileceği gibi, bazen de zorunlu olabilmektedir. Kişilerin elinde olmayan nedenlerle buldukları yerden kopmak durumunda kalmalarına zorunlu göç denilmektedir. Ülkemizdeki göçlerin büyük çoğunluğu gönüllü göç grubuna girerken, 1980’li yılların sonlarından itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde etkili olan terör olayları nedeniyle zorunlu göç olgusuyla karşılaşmaktadır (Erkan ve Bağlı, 2005, s. 109). Türkiye’de iç göçler genellikle ekonomik yetersizliklere bağlı olarak yapılmakla birlikte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1980’li yılların ortalarına doğru bölgede faaliyet göstermeye başlayan terör olayları, can ve mal güvenliği nedeniyle göçün birinci sırayı aldığı görülmektedir. Bölgede yaşayan aileler taraf olmaya zorlanmış, zorlama ve baskıya maruz kalan aileler kendilerince emniyetli gördükleri yerlere göç etmişlerdir (Kesici, 2007, s. 142-143). Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin özellikle kırsal kesimlerinden bölgenin il veya ilçe merkezleri veya diğer illere göç olayları araştırıldığında bölgede terör olaylarının artmasıyla bölgeden göç olaylarının da arttığı görülmektedir. 1983 yılında %7 olarak görülen terör kaynaklı göç olayları bu tarihten sonra artış trendine girmiş olup, 1993 yılında %83,4’e kadar yükselmiş bulunmaktadır. 1994 yılından itibaren devletin bölgede almış olduğu güvenlik önlemleri neticesinde azalma eğilimine girmiş olup 1997 yılında %28’e gerilemiştir. Bunda bölgenin kırsal kesiminde yaşayan nüfusun azalmasının da rolü vardır (T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1998, s. 154). Göç veren illerin başında Diyarbakır yer almakta olup bu ilimizi sırasıyla Siirt, Mardin, Tunceli, Hakkari, Muş ve Van illerimiz izlemektedir. Bölge halkının yerleşim yerlerini terk etmelerinin nedeni olarak %44,5’i PKK’yi, %28,5’i devletin kendilerini koruyamamasını, %12,5’i köy korucularının baskısını belirtmektedirler. Bu bize bölge halkının %85,7’sinin teröre bağlı sebeplerle yurtlarını terk etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir (Aksoy, 2004, s. 3).

1984 sonrasında tırmanışa geçen terör olayları nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan insanlarımız can ve mal güvenliği kalmaması nedeniyle ani ve hazırlıksız bir şekilde can güvenliklerini sağlamak amacıyla zorunlu olarak bir nevi kaçış şeklinde bölgeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Köy veya mezraların tamamen boşaltılması neticesinde aileler geçimlerini sağladıkları topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır (T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1998, s. 7). 1980’li yılların ortalarıyla 1990’lı yılların ortaları arası dönemde göç olaylarının büyük çoğunluğunun terör bağlantılı olduğunu görülmektedir. Bu dönemde gerek PKK terör örgütünün baskıları, gerekse devletin halkın güvenliğini sağlamadaki zaafı veya güvenlik gerekçesiyle köylerin ve mezraların boşaltılmasına karar verilmesi neticesinde birçok yerleşim yeri boşaltılmış, buralarda yaşayan insanlar kendilerini güvende hissedebilecekleri bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç edenler öncelikle kırsal kesimden Diyarbakır, Van gibi civar il ve ilçe merkezlerine göç etmişler, daha sonra da buradan Adana, Mersin, İstanbul gibi batı bölgelerine göç etmişlerdir (Güneş, 2013, s. 279; Şen, 2014, s. 240). 1997 yılı Van il merkezinde yapılan bir araştırmaya göre kente olan göçlerin %75’inin güvenlik gerekçesiyle yapıldığı belirtilmektedir. Ekonomik nedenle göç ettiklerini belirtenlerin oranı %21 olarak görülmektedir. Son yıllardaki göçlerin nedenlerinde ise ekonomik sebepler birinci sırayı aldığını, ekonomik sıkıntıların ise terör kaynaklı olduğu görülmektedir (Deniz ve Etlan, 2009, s. 480).

**Tablo 2: Türkiye’de Terör Nedeniyle Boşaltılan Yerleşim Yerleri**

	İller	Boşaltılan Köy	Boşaltılan Mezra	Göç Eden Hane	Göç Eden Nüfus
OHAL	Diyarbakır	90	225	7.745	50.371
	Hakkari	42	145	5.026	41.741
	Siirt	81	109	4.908	31.848
	Şırnak	105	225	9.734	71.874
	Tunceli	183	823	8.439	41.939
	Van	16	87	1.756	13.573
MÜCCAVİR	Batman	32	110	2.456	18.409
	Bingöl	41	288	3.702	24.944
	Bitlis	88	125	4.379	30.411
	Mardin	129	134	8.008	52.826
	Muş	13	74	1.161	9.370
Müccavir Alan Dışı Bölge İlleri	85	178	-	-	
Toplam	905	2.523	57.314	378.335	

**Kaynak:** TBMM, 1996, s. 12-13.

Tablo 2, bize terör nedeniyle bölgesel göç hakkında bilgi vermektedir. Bölge halkı belki ekonomik nedenlerle göç etmiş olabilir. Ancak ekonomik nedenlerle veya iş bulma ümidiyle yapılan göçler sınırlı olup, köy boşaltma şeklinde gerçekleşmesi mümkün değildir.

Tablo 2'ye baktığımızda; terör olaylarının yaşandığı ve terör olaylarına bağlı olarak olağanüstü hal (OHAL) ilan edilen bölgelerde ve mücavir alanda 905 köy ve 2523 mezranın kısmen veya tamamen boşaltıldığı, bu yerleşim yerlerinde ikamet eden 57.314 ailenin evlerini ve gayrimenkullerini terk ederek başka yerlere göç etmek zorunda kaldığını, resmi verilere göre 378.335 kişinin bu bölgeden göç ettiğini görmekteyiz (Tablo 2).

Terör nedeniyle Adıyaman'da 6, Elazığ'da 3, Ağrı'da 8, Muş'ta 31, Van'da 33, Batman'da 37, Hakkari'de 45, Şırnak'ta 61, Siirt'te 96, Tunceli'de 100, Bitlis'te 125, Mardin'de 129, Diyarbakır'da 134 ve Bingöl'de 137 olmak üzere toplamda 945 köy ve 2925 mezra olmak üzere 3.428 yerleşim yeri boşaltılmıştır. Resmi verilere göre 378.335 kişi yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bazı sivil toplum kuruluşlarına göre ise bu rakam 1 ile 3 milyon arasındadır (Öztürk ve Çelik, 2009, s. 97; TBMM, 1996, s. 12-13).

1997 yılında yapılan genel nüfus tespit sonuçlarına göre nüfusu en hızlı artan 10 il merkezi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Bazı il merkezlerinde yıllık nüfus artışı %10'lar seviyesinde görülmüştür. Adıyaman il merkezinin nüfusu 7 yıllık bir süreçte iki katını aşmıştır. Bu illerde il genel nüfusunun normal seviyelerde seyretmesine rağmen, il merkezlerindeki hızlı nüfus artışı bu bölgelerde il ve ilçe merkezlerinin kırsal kesimden göç aldığına göstergesidir. Bu illerden, Adana, Gaziantep ve İçel illerine göçün olması bölgedeki il ve ilçe merkezlerinin ara durak biçiminde kullanıldığını göstermektedir (Başel, 2007, s. 519).

Yapılan araştırmaya göre göç edenlerin %96,7'si ailenin tamamen göç ettiğini belirtmektedir. Ayrıca göç edilen bölgelerden köyün tamamının göç ettiğini belirtenlerin oranı %78, kısmen göç etti diyenlerin oranı ise %21,1 olarak belirtilmektedir (Aksoy, 2004, s. 4). Bu bize o dönemlerde yerleşim yerlerinin büyük oranda boşaldığını, zorunlu göçün büyük çapta gerçekleştiğini göstermektedir. Çoğunlukla toplu bir şekilde, ani ve hızlıca gerçekleşen göç olaylarının sadece insanların yaşam yerlerini terk ettikleri şeklinde görülmemesi gerekir. Buldukları yerlerinden göç eden insanlar yerleşim yerleriyle birlikte geçim kaynaklarını, gayrimenkullerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum başta bölge ekonomisi olmak üzere, bireyler ve ülke ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir (Şen, 2015, s. 48; Sevim, 2010, s. 20). Kısmen göç olayında ise aktif nüfusun göç ettiği, bunun neticesinde de bölgede yatırım ve üretimin azaldığı, bu durumun bölgesel geri kalmışlığın nedenlerinden birisi olduğu belirtilmektedir (Sevim ve Özpolat, 2017, s. 619).

Göçmenlerin, göç edilen yer ile göç ettikleri yerdeki ekonomik durumları kıyaslandığında göç edenlerin %53,8'i ekonomik durumlarında herhangi bir değişiklik olmadığı, %30,5'i ise ekonomik durumlarının bozulduğu şeklinde görüş beyan etmişlerdir (Aksoy, 2004, s. 6).

## 5. TERÖR YOKSULLUĞUN NEDENİ MİDİR, YOKSA SONUCU MUDUR?

Bölgenin geçmişe dayalı az gelişmişlik durumunu propaganda aracı olarak kullanan PKK terör örgütü bölgenin egemen gücü olduğu imajını vermek için halka şiddet uygulayarak ve köylerin yakılması, güvenlik güçlerine düzenlenen saldırılar ile devletin bölgedeki egemenliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Okulların tahrip edilerek halkın eğitim düzeyinin düşük kalmasına neden olunması ve öğretmenlere yönelik saldırılar örgütün bölgede devlete karşı güç gösterisi gibi algılsa da, aynı zamanda örgütün eğitilmiş kişi istemediğinin de göstergesidir. Çünkü eğitilmiş kişileri propagandalarıyla yanlarına çekmeleri cahil kişilere göre daha zor olacaktır. Bölgeye yatırım için gelen kamu ve özel sektöre ait makinelerin tahrip edilmesi, şantiyelerin basılması, mühendislerin şehit edilmesi (Çelik, 2021, s. 162-164) gibi olaylar bölgeye yatırımların gelmesine engel teşkil etmiştir.

PKK her ne kadar bölgeye devletin ayrımcılık yaptığı, bölgede yaşayan Kürt halkına devletin yatırım yapmadığı propagandalarıyla bölge halkını tahrik etmeye çalışarak kendilerinin bölge halkının haklarını savundukları söylemleriyle halkı ve dünya kamuoyunu yanına çekmeye çalışsa da bölge halkının yoksul kalmasının sebebi olduğu aşikârdır. Gerek bölgeye yatırımların gelmesini engellemesi, gerekse büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan ve göç etmeden önce % 90'ın üzerinde bir vatandaşın ekonomik durumlarının normal ve üstü olduğunu beyan eden bölge halkının göçe maruz kalarak ekonomik durumlarının bozulması (Aksoy, 2004, s. 4-5) PKK'nın yoksulluğun nedeni olduğunu göstermektedir. Tablo 1'de belirtildiği gibi verimli topraklara sahip olan Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bazı illerin gelişme düzeyi düşük 6. kademe iller arasında yer almaları bunun göstergelerindedir. PKK, bölgede yoksulluğun sebebinin Türkiye Cumhuriyeti devleti olduğuna ve bölgenin devlet tarafından sömürüldüğüne bölge halkını inandırmaya çalışmaktadır. Tabi ki örgütün en büyük eleman potansiyelini de yoksulluk ve çaresizlik içinde bulunan kitleler oluşturmaktadır. Bölge halkını çeşitli baskılarla tarımsal faaliyetlerinin bir kısmını yapamaz duruma getirerek yoksullaşmasına neden olan örgüt, yoksul kişileri onların yoksulluklarından istifade ederek Türkiye Cumhuriyeti devletine karşı kışkırtmaktadır.

Devletin bölgenin kalkınmasına yönelik yapmış olduğu yatırım teşviklerine rağmen bölgede yaşayan iş adamlarının güvenlik gerekçesiyle bölgeye yatırım yapmaktan kaçındığını, bu durumun ise bölge istihdamını olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalarda bölgeden göç eden kişilerin büyük çoğunluğunun kentlerin gecekondu mahallelerinde yaşamak zorunda kalmaları ve ekonomik durumlarının da bozulması PKK'nın yoksulluğun nedeni olduğunu göstermektedir (Erkan ve Bağlı, 2005; s. 122).

Bu argümanları değerlendirdiğimizde bölgede yoksulluğun birçok sebepleri olmasına rağmen en önemli etkenin güvenlik endişesi olduğu, birçok kişinin güvenlik gerekçesiyle bölgenin kırsal kesimlerinden göç etmek zorunda kaldığı, tarımda istihdam edilen ve büyük çoğunluğu vasıfsız olan bu kişilerin göç ettikleri yerlerde iş bulmakta zorlandıkları, iş bulmaların ise mesleki becerilerinin olmamasından dolayı düşük ücretle çalışmak durumunda kaldıkları ve ekonomik durumlarının bozulduğu görülmektedir. Her ne kadar yoksulluk terörün nedeni gibi gösterilmeye çalışılsa da, bölgeyi terk eden insanların büyük çoğunluğunun ekonomik durumlarının bozulduğunu belirtmesi PKK'nın bölge halkının yoksullaşmasında en önemli etken olduğunu göstermektedir.



Bütün bu verileri değerlendirdiğimizde Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin yoksulluğun en yüksek olduğu bölgelerimiz olmasında terörün rolünün büyük olduğu, terörün yoksulluğun en önemli nedenlerinin başında yer aldığı görülmektedir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoksulluk, devletlerin mücadele ettiği önemli sorunlardan birisi olarak günümüzde de önemini sürdürmektedir. Devletler bu sorunun çözümü için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Yoksullukla mücadelede başarılı olabilmek için yoksulluğun nedenlerinin tespit edilmesi önemlidir. Bu nedenler ülkeden ülkeye değişebildiği gibi, bölgesel farklılıklar da gösterebilmektedir. Türkiye’nin ise en yoksul bölgelerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde yoksulluğun nedenleri arasında bölgenin coğrafi konumu gösterilse de, bölgede faaliyet gösteren terör örgütü PKK’nın da bölgenin yoksullaşmasında payı büyüktür. Coğrafi konum ve arazi yapısı Artvin, Bayburt ve Gümüşhane gibi illerden çok iyi olan Mardin ilinin gelişmişlik sıralamasında bu illerimizin gerisinde yer alması bunun delilidir. PKK terör örgütü bölgede yaşayan insanlara baskı uygulayarak, mallarına ve canlarına zarar vererek insanları göçe zorlamıştır. Yörede yaşayan insanların %90’ının maddi durumlarının normal ve üstü olduklarını beyan etmeleri, daha sonra can güvenliği nedeniyle göç eden bu kişilerin yarıya yakınının maddi durumlarının bozulduğunu söylemeleri terör örgütünün bölge halkının yoksullaşmasına neden olduğunun göstergelerindedir. Yapılan araştırmalarda genellikle toplumun yoksul kesimini ve kentlerin gecekondu mahallelerinde yaşayan insanları hedef kitle olarak gören PKK, bu kişileri kendilerinin eleman potansiyeli olarak görmektedir. Öncelikle politika yapıcıların bu durumu iyi tahlil etmeleri gerekmektedir. Sorunun çözümü için şu öneriler geliştirilebilir:

- Devletin öncelikle bölgenin güvenliğini yeniden tesis etmesi gerekmektedir. Bölge terör örgütlerinden temizlenerek güvenliğin tamamen sağlanması gerekmektedir. Bölgede güvenlik tamamen tesis edildiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi kökenli bazı iş adamlarının kendi bölgelerine yatırım yapmaları muhtemeldir. Bölgeye yapılacak yatırımların ise istihdamı artırarak bölgenin gelir seviyesinin yükselmesine katkı sunacağı düşünülmelidir.

- Hayvancılık için büyük potansiyele sahip olan bölgede tarım ve hayvancılığın yeniden canlandırılması için çaba sarf edilmelidir. Bunun için de köylerini terk etmek zorunda olan kişilerden köyüne dönmek isteyenlere teşvik verilmelidir. Devletin köye dönüş projesi yerinde bir uygulamadır. Ancak bu uygulama daha da geliştirilerek kentsel yoksulluğun ve işsizlik oranının azaltılmasına katkı sunacağı unutulmamalıdır. Özellikle mera hayvancılığına elverişli olan bölgede tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi Türkiye’nin et ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlayacaktır.

- Bölgeye yatırım teşvikleri artırılmalı, yatırımlar özendirilmelidir. İstihdam olanaklarının artırılması bölgesel göçün azalmasına katkı sunacaktır. Bölgenin kırsal kesimlerinden kent merkezlerine göç eden insanlar iş olanaklarının oluşmasıyla kendi bölgelerinde ikamet etmek durumunda olacaklar, belki de köyleriyle ilişkilerini de kesmemiş olacaklardır. Bu durum Türkiye’de işsizliğin azalmasına katkı sağlayacaktır.

- Bölgenin kalkınması için tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar verimin artırılması için bilgilendirilmeli, bu faaliyetlerini daha bilinçli bir şekilde icra ederek daha yüksek gelir elde etmelerine katkı sağlanmalıdır. İlçe tarım müdürlükleri bu konularda aktif görev almalı, tarım ve hayvancılıkta verimin artmasına katkı sunmalıdır.

- Devletin şefkatli yüzü gösterilmeli, bölgede yoksulluğun en önemli sebebinin terör örgütü olduğu ve örgütün bölge halkının yerleşim yerlerini terk etmesinde önemli rol oynadığı, en büyük zararın bölgede yaşayan insanlara verdiği başta bölgenin kanaat önderleri olmak üzere yöre halkına iyi anlatılmalıdır. Bu ve benzeri uygulamaların hem terör örgütünün eleman temin etme potansiyeline darbe vuracağı, hem de bölge halkının refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

- Arazi yapısı tarım ve hayvancılığa yeterince elverişli olmayan, terör eylemlerinin hayat bulamadığı Doğu Anadolu bölgesindeki bazı illerin gelişmişlik sıralamasında bölge illerinden daha ileride olmasında bu yörelerimizde terör eylemlerinin olmamasının da payı olduğu iyi anlatılmalıdır. PKK terör örgütünün ifade ettiği gibi Türkiye Cumhuriyeti devletinin bölgesel ayırım yapmadığı, bölgesel geri kalmışlığın nedeninin PKK terör örgütü olduğu anlatılmalıdır.

## KAYNAKÇA

- Acar, S., Bilen Kazancık, L., Meydan, M. C., Işık, M. (2017). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, SEGE-2017, Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansı Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ak, M. Z. ve İnal, V. (2017). Türkiye’de Terör ve Doğrudan Yabancı Yatırım: Saklı Eşbütünleşme ve Asimetrik Nedensellik İlişkisi, BİLGİ Sosyal Bilimler Dergisi, 20(2), s.27-43.
- Akbaş, S. (2018). Terör-Ekonomi İlişkisi: Türkiye Örneği, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Aksoy, M. (2004). Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde Terörün Neden Ve Sonuçları, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.
- Aktan, C.C. ve Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri, C.C. Aktan (Ed) Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alp, İ. A. (2013). Terörün Ekonomik Etkileri, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 4(1), s. 1-19.
- Alptekin, H. (2020). Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri, SETA Yayınları, 2. Baskı, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.

- Alptekin, H., Sezgin, T. ve Akkuş, M. (2019). PKK Terörü ile Mücadelede Yaşanan Can Kayıpları, PKK Terörünün Analizi, H. Alptekin(Ed), SETA Yayınları, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
- Altay, H., Ekinci, A. ve Peçe, M. A. (2013). Ortadoğu'da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 37, s. 267-288.
- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, +8'9, s. 60-76.
- Aydın, N. (2009). Küresel Terör ve Terörizm, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 4. Baskı.
- Başel, H. (2007). Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 53, s. 515-542.
- Bilen, M. ve Çalışır, M. (2013). Türkiye'de Yoksulluk Tuzağının Politik Belirleyicileri, Akademik İncelemeler Dergisi, 8(1), s. 321-345.
- Bozan, M. (2010). Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış, Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı, Cilt I, Ankara: SYDGM Yayınları.
- Bural, E. B. (2020), PKK Terör Örgütü Propagandası, Terörizm ve Radikalleşme İle Mücadele Araştırma Merkezi (TERAM), 09 08 2023 tarihinde [file:///C:/Users/ngumus/Downloads/pkk-terror-orgutu-propagandasi%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/ngumus/Downloads/pkk-terror-orgutu-propagandasi%20(5).pdf) internet adresinden erişildi.
- Burgoon, B. (2006), On Welfare and Terror: Social Welfare Policies and Political-Economic Roots of Terrorism, Journal of Conflict Resolution, 50(2). ss. 176-203.
- Çelik, E. (2021). Yoksulluk Olgusunun Radikalleşme Sürecine Etkileri, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Çora, A. N. (2008). Uluslararası Terörizm ve Faileri, İstanbul: Prizma Pres Matbaacılık A.Ş.
- Demir, C. K. (2017). Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Etnik Ayrılıkçı Terörizm ETA, PIRA, PKK, 1. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Deniz, O. ve Etlan, E. (2009). Kırdan Kente Göç ve Göçmenlerin Uyum Süreci Üzerine Bir Çalışma: Van Örneği, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2), s. 472-498.
- Dincer, B. ve Özaslan, M., Kvasoğlu, T. (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara: DPT Yayınları, 03.08.2023 tarihinde [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/İllerin\\_Sosyo-Ekonomik\\_Gelismislik\\_Siralaması\\_Arastirmasi\\_2003.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/İllerin_Sosyo-Ekonomik_Gelismislik_Siralaması_Arastirmasi_2003.pdf) internet adresinden erişildi.
- DPT. (2004). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Hazırlayanlar: Dinçer, B., Özaslan, M., 03.08.2023 tarihinde [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/İlcelerin\\_sosyo-ekonomik\\_gelismislik\\_siralaması\\_Arastarimasi-2004\\_.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/İlcelerin_sosyo-ekonomik_gelismislik_siralaması_Arastarimasi-2004_.pdf). İnternet adresinden erişildi.
- Dücan, E. ve Özsoylu, A. F. (2016). Türkiye'de Terörün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi: Panel Veri Analizi, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(2), s. 111-132.
- Erkan, R. ve Bağlı, M. (2005). Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 22(1), s. 105-124.
- Eroğlu Sevinç, D. ve Yapraklı, S. (2020). Terör-Yerel Ekonomik Kalkınma İlişkisi: Türkiye Düzey-2 Bölgeleri Üzerine Bir İnceleme, Journal of Yasar University, 15(59), s.655-674.
- Ghatak, S. ve Gold, A. (2017). Development, Discrimination, and Domestic Terrorism: Looking Beyond a Linear Relationship, Conflict Management and Peace Sciences, 34(6), s. 618-639.

- Güneş, M. E. (2013). İç Göç Terörizm İlişkisinde Mersin Örneği, Akademik İncelemeler Dergisi, 8(2), s. 275-302.
- Gürses, E. (2007). Uluslararası Sistemin Kıskaçında Etnik Terör, İstanbul: Profil Yayıncılık, 1. Baskı.
- Kesici, M. R. (2007). Yoksulluk Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2(13), s. 121-158.
- Krieger, T. ve Meierrieks, D. (2011). What Causes Terrorism?, Public Choice, 147, s. 3-27.
- Örgün, F. (2001). Küresel Terör. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık, 1. Baskı.
- Öymen, O. (2016). Arka Plan Teröre Yön Verenler, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özdemir, A., Eser, M. ve Erol, H. (2018). Küresel Terörizm ve Yoksulluk İlişkisi, Social Science Development Journal, 3(12), s. 434-446.
- Özeren, S., Sözer, M. A. ve Başbüyük, O. (2012). Bireylerin Terör Örgütüne Katılmasına Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Alan Çalışması: PKK/KCK Örneği, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 3(2), s.57-83.
- Öztürk, S. ve Çelik, K. (2009), Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 1(2), s. 85-106.
- Resmi Gazete (1991). Sayı: 20843, 25.07.2023 tarihinde Resmi Gazetenin <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3713.pdf>, internet sitesinden erişildi.
- Resmi Gazete (2017). Sayı 30247, 10.08.2023 tarihinde resmi Gazetenin <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/11/20171121.pdf> internet adresinden erişildi.
- Sevim, Y. (2003), Terör Nedeniyle Köylerinden Ayrılanların Geriye Dönme Eğilimleri ve Çözüm Önerileri, Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 1(3), s. 24-27.
- Sevim, Y. (2010). Terör Mağdurları: Geriye Göç Çözüm mü?, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 1(1), s. 17-35.
- Sevim, Y. ve Özpolat, A. (2017). Terörün Kırsal Kalkınma ve Göç Üzerindeki Etkisi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54), s. 617-625.
- Şen, M. (2014). Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi, Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Sayı 40, s.231-256.
- Şen, Y. F. (2015). Terörün Toplumlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(2), s. 17-70.
- Şimşek, T. ve Özkaya, Y. (2018). Türkiye’de Terörizm ve Temel Makroekonomik Göstergeler Arasındaki İlişki, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), s. 267-290.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı (1998). Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2022). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2022, Ankara: Kalkınma Ajansı Genel Müdürlüğü Yayınları. 03.08.2023 tarihinde <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf>. İnternet adresinden erişildi.
- Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2012). Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma, International Conference on Eurasian Economies, s. 423-430.
- Tavas, T. (2000). Terörizm: Psikolojisi ve Hedefleri, Terörizm İncelemeleri, Editörler: Ümit Özdağ, Osman Metin Öztürk, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- TBMM (1996). 10/25 Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 21.05.2024 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf> internet adresinden erişildi.

- Türkiye Barolar Birliği (2006). Türkiye ve Terörizm, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 107, Ankara: Şen Matbaası.
- TÜSİAD (2000). Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, Aralık 2000, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295.